

HORNS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Horns församling

Kinda kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2005

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

HORNS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Horns församling

Kinda kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Horns kyrkogård	5
Kyrkogårdens omgivning	5
Horns kyrka	6
Kyrkogårdens historik	6
Beskrivning av kyrkogården	7
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm – Karta	11
Beskrivning av enskilda kvarter	15
Kvarter A	15
Kvarter B	17
Kvarter C	19
Kvarter D	21
Kvarter E (mellankyrkogården)	23
Kvarter F	24
Kvarter G (nya kyrkogården)	26
Källor	28
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	29
Förklaring till exempellistan	29
Utvärderingskarta	30
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

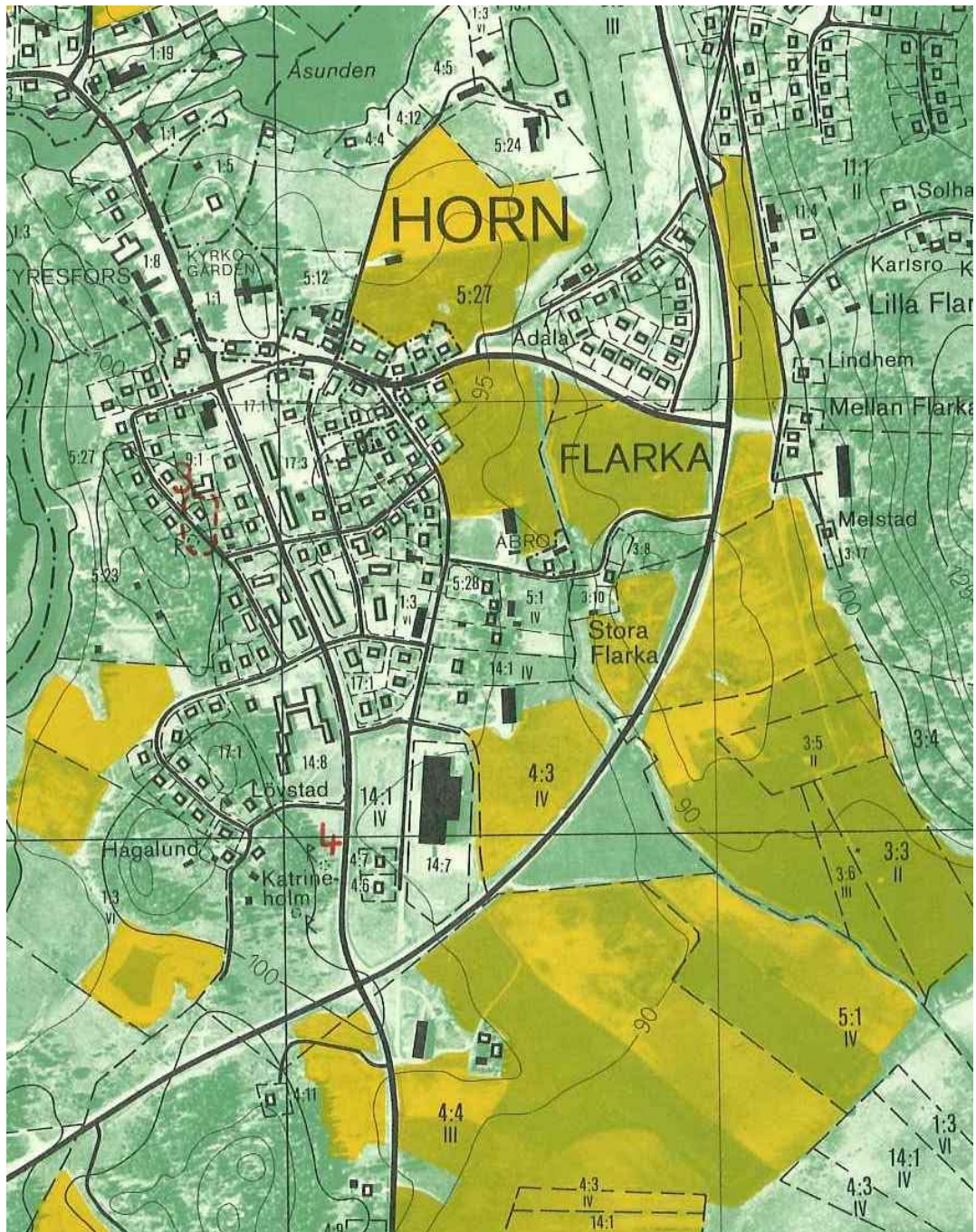
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek och Caroline Morgansdotter, Östergötlands läns museum 2005. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 076 30, 1980.

HORNS KYRKOGRÅRD

Kyrkogården har en kvadratisk planform och kyrkan är placerad på kyrkogårdens centrala del och kyrkans långhus är orienterat i öst/väst. Väster om kyrkan ligger en stor gräsyta med regelbundet planterade lövträd med bl a lind och kastanj. Norr om kyrkan finns naturmark med bl a berg. I anslutning ligger Horns prästgård och i söder kyrkans asfalterade parkeringsplats och väg till samhället.

Kyrkogårdens omgivning

Horn på häradskartan från 1868-1877, blad Horn.

Kyrkan är belägen i Horns samhälle och omges av bebyggelse med tidigare administrativa funktioner eller affärslokaler. Den gamla kyrkskolan ersattes 1939 av en ny modern skola. Den äldre skolan och sockenstugan utgörs av reveterade byggnader från 1800-talets andra hälft, belägna söder om kyrkan. Väster om kyrkan och på andra sidan om landsvägen ligger ett församlingshem från 1962 samt den tidigare omnämnda skolan. Den äldre prästgården var belägen vid den gamla kyrkplatsen vid Ekeby. Ekeby prästgård var i bruk fram till 1920 då pastoratet köpte Katrinebergs gård som gränsar mot kyrkogården i norr. Den togs i bruk som prästgård 1922 och ägs fortfarande av pastoratet. Katrineberg uppfördes i slutet av 1700-talet som änkesäte till Åby säteri. År 1829 skänktes gården till Kisa-Mor, som var en "klok gumma" och en numera viktig historisk person i Horns historia. Hon hade sin praktik där fram till sin död 1842.

Horns kyrka

Horn är en medeltida socken och omnämns 1319. Horns medeltida kyrka var belägen vid Ekeby på en udde i sjön Åsunden. Den revs i samband med att den nuvarande kyrkan uppfördes på annan plats. I kyrkans takstolar ingår bemålade stockar från den rivna kyrkan, som har dendrodaterats till slutet av 1300-talet och målningarna är enligt äldre källor utförda 1404. Byggmästare Petter Frimodig tillsammans med bygg- och murmästare Anders Hansson från Kärna var ansvariga för uppförandet av kyrkan. Den invigdes 1754 och fick namnet Lovisa kyrka. Kyrkan är uppförd av sten med vita putsade fasader, rundbågiga fönsteröppningar och ett högt valmat tak. Taket är täckt med fabrikslackerad falsad plåt och sakristian med bandplåt. Exteriören karakteriseras framför allt av den för Petter Frimodig typiska höga och smala tornspiran. Huvudingången är via tornet i väster, men en mindre koringång finns även i söder. Kyrkan och kyrkogården omges av bl a prästgård, församlingshem och skola vilka bidrar till en levande kyrkomiljö. Det bevarade tranformatorhuset och hemlighuset utgör ovanliga inslag på kyrkogården.

Flygfoto över Horns kyrka och kyrkogård, 1950 (t.v.). Mellankyrkogården, som anlades öster om den gamla kyrkogården under mitten av 1950-talet, syns tydligt på flygfotot från 1960 (t.h.). Foto från Östergötlands läns museums samlingar.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Material har även lämnats av Fredriksson Arkitektkontor AB, Norrköping. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Kyrkogården har vuxit fram kring kyrkan som uppfördes 1754.

Lantmäterikartan från 1791 visar en ingång i kyrkogårdens östra mur.

En karta från 1800-talets mitt visar en sammansatt kyrkby där byggnader som kyrkstall, sockenmagasin, fattigstuga och sockenstuga låg i anslutning till kyrkan och kyrkogården. Även en åkerlycka låg väster om kyrkogården. Kyrkogården har vid den här tiden en kvadratisk planform där kyrkan är placerad i det nordöstra hörnet. Under 1860-talet sker en utvidgning av kyrkogårdens nordvästra del i nordlig riktning, den invigs 17 januari 1864.

Bredvid kyrkstallet som är bevarat från 1930-talet har en förrådsbyggnad byggts. Där finns lagerlokal, verkstads- och reparationslokal samt personalutrymmen. Enligt en tidningsartikel från 1984 har kyrkstallet använts som ladugård då församlingens kontor hade en viss djurhållning och byggnaden kom att kallas ”kantorns lagård”. I kyrkstallet finns stallplatser bevarade, enligt uppgift om den gamla seden att åka släde till kyrkan återupptas.

Norr om kyrkan finns ett transformatorshus från 1924 då kyrkan elektrifierades och som var i bruk fram till 1971. Det är klätt med en ljus enkel oprofilerad locklistpanel. På kyrkogården finns även ett bevarat hemlighus, som nu används som förråd.

Gravkapellet byggdes 1929, efter arkitekt Ove Leijonhuvuds ritningar, byggmästare var C A Carlsson.

Det sydvästra hörnet på den gamla kyrkogården flyttades i början av 1930-talet för att sträckningen för den förbigående landsvägen skulle kunna förbättras.

Ritningar till den nya kyrkogården, den som idag fått benämningen mellankyrkogården, gjordes av arkitekt Henrik Schager 1954. Den invigdes i samband med att Horns kyrka firade 200-årsjubileum.

Under slutet av 1980-talet byggdes den nya kyrkogården, nordost om kyrkan, och därmed tillkom ca 800 nya gravplatser.

I slutet av 1990-talet anlades Horns minneslund, den är ovanlig då den även har utrymme för jordgravar och den möjliggör en anonym gravplats för såväl kremering som jordgravar.

På Horns gamla kyrkogård finns många välbevarade vitmålade träkors. Det finns också järnsmidda kors som på 1930-talet hittades på kyrkvinden. Efter renovering sattes de upp på sin nuvarande plats. Uppgifter finns om att de är tillverkade av en faktorismed i Finede by.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården utgörs av tre delar, den gamla kyrkogården, mellankyrkogården samt den nya kyrkogården. Tillsammans består dessa områden av sex kvarter, A-F.

Allmän karaktär

Gamla kyrkogården

Öppen karaktär då höga rygghäckar saknas. Hela kyrkogården har en grusad yta. Linjegravskaraktären är mycket välbevarad. Söder om kyrkan är det huvudsakligen lite äldre linjegravvårdar av varierande utförande. Nordväst om kyrkan är det senare gravvårdar av mer enhetlig karaktär. Mer påkostade gravar finns i kvarterens utkanter och norr om kyrkan ligger större gravar från 1800- och tidigt 1900-tal. Intill kyrkan i norr dominerar den s k Åbygraven, som till skillnad från kyrkogården i övrigt är grästäckt.

Kyrkogårdens södra del från väster.

Mellankyrkogården

Strikt karaktär med grusade gångar och rygghäckar. Tidstypisk för 1950-talet.

Nya kyrkogården

Stora gräsytor, då endast delar av kyrkogården har tagits i anspråk. Rygghäckar finns redan på stora delar. I väster och norr går kyrkogården över i naturmark.

Omgärdning

Gamla kyrkogården

Västra muren: kallmurad stödmur, ca 0,7 m hög av ca 0,4-1,0 m gråsten. Vid västra muren är ingången svängd in mot murarna. Murgröna växer invid nordvästra grindstolpen.

Norra muren: se västra muren, ca 0,3-0,8 m hög. Norra muren slutar bakom gravkapellet invid ett berg.

Östra muren: se västra muren, något annorlunda karaktär då stenarna ser ut att ligga mer i skift, ca 0,1-1,0 m hög. Östra muren vinklar av invid berg i dagen. Kallmurad mur finns intill kyrkan i norr.

Södra muren: se västra muren. Öster om grinden är muren lägre, ungefär ner till ca 0,1 m längst i sydöst.

Mellankyrkogården

Västra muren: se gamla kyrkogårdens östra mur.

Norra muren: häck mot nya kyrkogården.

Östra muren: ca 1,8 m hög klippt oxelhäck.

Södra muren: kallmurad stödmur, varierad höjd, upp till ca 0,7 m. Ca 0,5-1,0 m stora stenar.

Nya kyrkogården

Västra muren: grönområde.

Norra muren: grönområde.

Östra muren: ca 1,8 m hög klippt oxelhäck.

Södra muren: ca 1,8 m hög klippt oxelhäck mot mellankyrkogården.

Den gamla kyrkogårdens västra ingång.

Ingångar

Gamla kyrkogården

Väster: dubbelgrindar i smidesjärn, rikt dekorerade i nedre delen, med initialerna LH. Kyrkan fick namn efter drottningen Lovisa och "H" står troligen för Horn. Putsade kvadratiske grindstolpar med spegelindelning, vitmålade. Avslutas med plåtklätt toptak, krönt av förgyllda kors.

Norr: enkelgrind i dekorativt järnsmide. Smala runda grindstolpar av järn.

Söder: dubbelgrindar i smidesjärn, rikt dekorerade i nedre delen, med initialerna LH. Kyrkan fick namn efter drottningen Lovisa och "H" står troligen för Horn. Putsade kvadratiske grindstolpar med spegelindelning, vitmålade. Avslutas med plåtklätt toptak, krönt av förgyllda kors.

Öster: muröppning.

Mellankyrkogården

Norr: öppning i häcken mellan nya kyrkogården och mellankyrkogården.

Öster: dubbelgrind i järnsmide med konvext krön. Putsade grindstolpar, krönte med kopparklätt toptak. Den gamla kyrkogårdsmuren är delvis bevarad på var sida om grindstolparna.

Nya kyrkogården

Söder: ingång vid sydvästra hörnet samt ingång från mellankyrkogårdens kvarter E.

Vegetation

Gamla kyrkogården

Innanför norra muren växer en ca 1,7 m hög klippt hagtornshäck. Hagtornshäcken viker av mot söder, nästan fram till gravkapellet. En stor lönn växer bredvid gravkapellet. Innanför östra muren en nedklippt hagtornshäck. I trädkransen ingår lind, kastanj samt enstaka askar. Träden är av varierande ålder. Till exempel är lindarna vid östra koret relativt unga. Söder om kyrkan står två sorgeträd i form av hängaskar.

Mellankyrkogården

Rygghäckar ca 0,7 m höga, klippta måbärshäckar i nordsydlig riktning. Avenbokhäckar ramar in kvarter.

Nya kyrkogården

I norr en klippt ca 1,7 m hög oxelhäck. Ca 0,7 m höga klippta måbärshäckar i nordsydlig riktning. Nya kyrkogården omgärdas i öst av en ca 1,8 m hög klippt oxelhäck. I norr avgränsas nya kyrkogården av högt buskage.

Gångsystem

Gamla kyrkogården

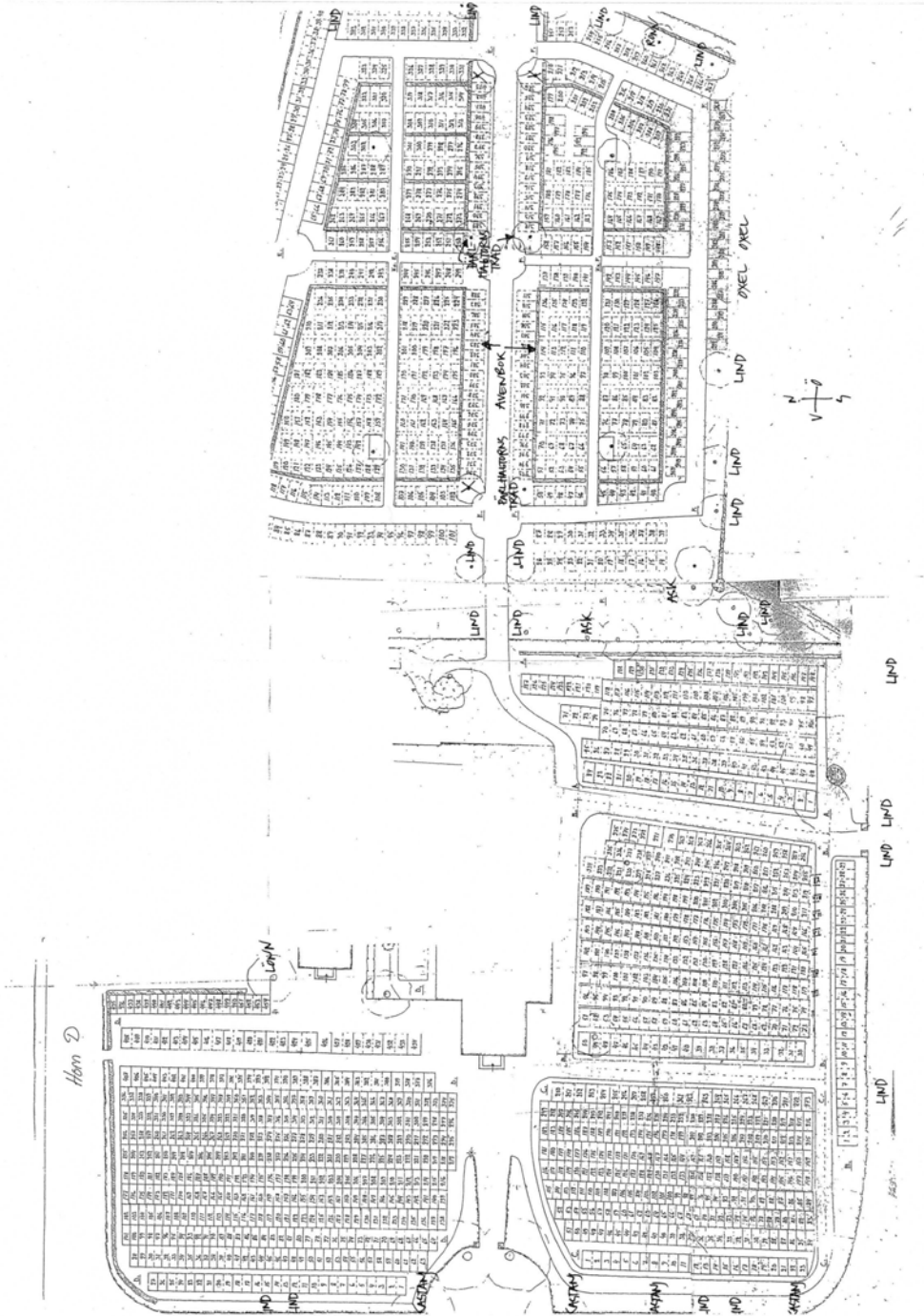
Gruskyrkogård. Armerad grusgång fram till västra portalen, invid kyrkans södra sida och mot nya kyrkogården. Mittgång från södra ingången till kyrkans sydportal, belagd med plattor av cementsten.

Mellankyrkogården

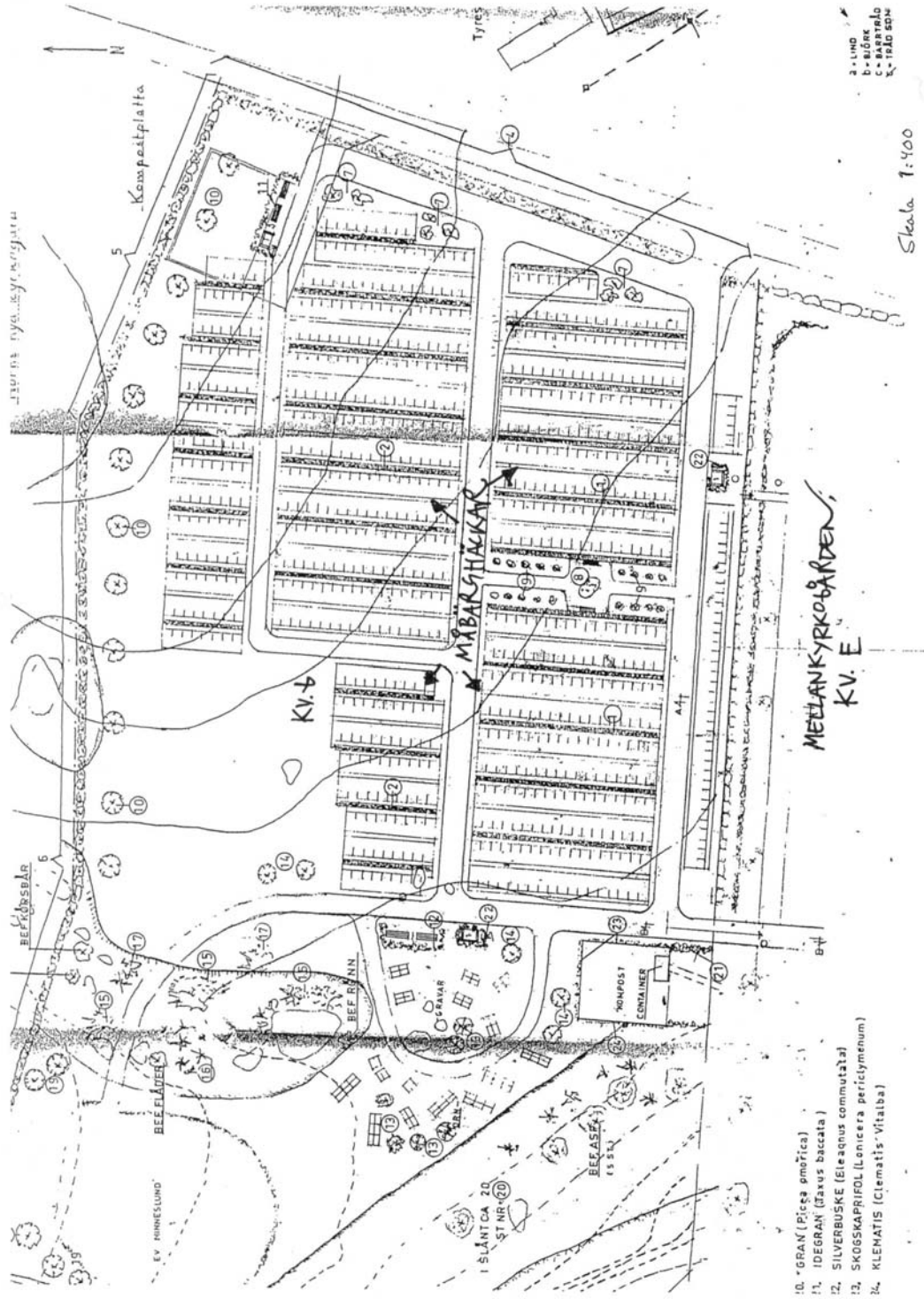
En grusgång omgärdar området samt delar av kvarteret i fyra delar.

Nya kyrkogården

En gångväg av asfalt och en grusgång omgärdar området.

Vegetationskarta över gamla kyrkogården och mellankyrkogården.

Vegetationskarta över nya kyrkogården.

Gravårdstyper

På kyrkogården finns ett stort antal linjegravvårdar. Det är vita och omålade träkors samt svarta enkla granitvårdar. Här finns även mer påkostade gravvårdar i form av gjutjärnskors och obelisker. Bland de äldre gravvårdarna märks ett antal kors i järnsmide från 1700-talet och gravvårdar av kalksten från 1800-talet. Det finns även ett antal gravomgärdningar, framför allt stenramar, men även en del låga häckar och järnstaket. Titlar på gravvårdarna säger mycket om traktens näringsliv. På Horns kyrkogård är vanligast förekommande titlar hemmansägare och lantbrukare. Titlar som gästgivare, fabrikör, tandläkare och kopparslagare förekommer också samt titlar som hänvisar till kyrklig verksamhet såsom kyrkvård, kyrkoherde, prost och organist.

Kors i järnsmide från 1700-talet.

Minneslund

Nya kyrkogården

Minneslundan har ett kulturhistoriskt värde då den vittnar om en tillblivelse inom gravvårdskulturen. Den har sitt ursprung från slutet av 1950-talet då den första minneslundan anlades i Sverige. I minneslundan ersätts det personliga monumentet till anonymitet, där blir alla lika inför döden. Dess tillkomst är en konkret utveckling inom gravvårdskulturen. Minneslundan på Horns kyrkogård är anlagd i den nya kyrkogårdens nordöstra hörn. Den består av en stor oregelbunden gräsyta, omgiven av buskar, perenner och mindre träd.

Byggnader

Gamla kyrkogården

Gravkapell norr om kyrkan. Slätputsad grå sockel. Slätputsade vita väggar med hörnlisener. Valmat brutet tak med skivtäckt svartmålad plåt. Stickbågiga kopplade

fönster med tvärbågar. Stickvågig portal med panelklädd dubbeldörr. Dekorativa ankarjärn. Taket kröns av kors med strålknippe. Bibelcitat samt datering 7-8-1929. I kyrkogårdens nordöstra hörn står ett avträde. Topptak täckt med tvåkupigt tegel. Fasaderna stående falsspontad ljusmålad panel står på gjuten sockel omgiven av syrenhäckar.

Gravkapell och avträde.

Övrigt

Gamla kyrkogården

Belysning med klotformade kupor. Enkla träbänkar.

Mellankyrkogården

Den västra delen består huvudsakligen av öppen gräsmatta med ett mindre gravområde i sydväst.

Nya kyrkogården

Kompoststation vid områdets sydvästra hörn.

Kulturhistorisk bedömning

Horns kyrka och den äldre kyrkogårdsdelen är en samlad miljö med mycket stort kulturhistoriskt värde. Till miljön hör även kyrkogårdsmuren och de rikt dekorerade grindarna och grindstolparna i väster och söder. Kyrkogårdens trädkrans är en viktig del av miljön. Den visar på det parkideal som var gällande på kyrkogårdarna från slutet av 1700-talet, på landsortskyrkogårdarna åtminstone från mitten av 1800-talet.

Den äldre kyrkogården är helt grustäckt. Under en lång period av 1900-talet var grustäckta kyrkogårdar mycket vanliga i Östergötland, men nu finns endast ett fåtal kvar, däribland Horn. Grustäckningen hör samman med en stor del av gravvårdarna och har stor betydelse för den samlade miljön. Kvarteren har troligen varit indelade med mer påkostade familjegravar i öster och väster och enskilda gravar/linjegravar i mittpartiet. Linjegravarna har delvis ersatts med senare gravvårdar men strukturen är ändå väl bevarad. Det är en vanlig kvartersindelning på våra kyrkogårdar med familjegravar i kanterna och de enklare s k linjegravarna i mitten och den uppstod troligen under andra delen av 1800-talet. Kvarterens väl bibehållna struktur har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. De omgärningar i form av järnstaket, klippta häckar och stenramar som finns har även de ett kulturhistoriskt intresse då detta varit en typisk inramning av familjegravar men även en del linjegravar.

Den s k mellankyrkogården som invigdes 1954 har en tidstypisk strikt och enhetlig prägel och är en del av den samlade kyrkogårdens utvecklingshistoria. Gångsystem och häckar är viktiga för att behålla den strikta karaktären.

Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse. Det kan gälla ålderdomliga typer, t ex de nio gravmarkeringar av järnsmide av typen ”ringkors” från 1700-talet som står i kvarter B. De är rikt dekorerade och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde, bl a genom sin ålder och som exempel på smideshantverk. De representerar en typ av gravmarkering som är tillkommen före det att tillverkningen av gravvårdar blev mer industriell och är mycket ovanliga. Träkorsen på den allmänna linjen var fram till andra delen av 1900-talet en mycket vanlig form av gravmarkering på länets kyrkogårdar. Andra ålderdomliga gravvårdar är kalkstensvårdar från 1800-talet och ett antal gjutjärnskors. Gjutjärn i gravvårdar och omgärdningar var populärt under andra delen av 1800-talet. Gravvårdar kan även ha ett stort personhistoriskt eller lokalhistoriskt intresse. Det är gravhällen över ”Kisa-Mor” ett tydligt exempel på. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv. Titeln hemmansägare dominerar. Flera titlar har anknytning till kyrkan: organist, kyrkoherde, prost, kyrkvård och kyrkvaktmästare.

På kyrkogården och i direkt anslutning till denna finns flera byggnader som har ett högt kulturhistoriskt värde. Det gäller i första hand gravkapellet och dessutom transformatorn med anknytning till elektrifieringen av kyrkan och hemlighuset.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Gamla kyrkogården

Kvarter A Gravplats nr A 1-148

Kvarteret omfattar gravplats nr A 1-148 och ligger sydöst om kyrkan. Väster om kvarteret ligger kvarter B, kyrkan i norr, mellankyrkogården i öster samt parkering, väg och bebyggelse i söder.

Kvarter A från nordväst.

Kvarter A från nordväst.

Allmän karaktär

Öppen karaktär. Grusgravsområde med några låga omgärdningshäckar och stenramsgravar. Har troligen varit linjegravar i mitten med köpegravar i västra och östra

kanten. Linjegravarna troligen lagda från öst till väst. Samtliga vårdar har textytan mot väster.

Omgårdning

Kyrkogårdsmur i öster och i söder.

Ingångar

Södra grinden och gång från mellankyrkogården.

Vegetation

Ca 0,2-0,3 m höga, en häck är högre, klippta omgärningshäckar, huvudsakligen liguster, även buxbom. Klippt hagtornshäck i öster och prydnadsbuske i söder. En uppstammad hortensia växer vid en grav.

Gångsystem

Helt grusad yta med en gräskant runt kvarteret. I väst en gång till kyrkans sydportal, belagd med plattor av cementsten. Gruset är uppkrattat i själva gravraderna eller markerar respektive grav.

Gravvårdstyper

Vitmålade träkors med trepassändar, runda eller spetsade. I väst, i kvarterets utkant höga vårdar, framför allt från åren kring 1900, undantag en kalkstenshäll från 1842 och några från senare 1900-tal. Låga vårdar, rätt breda i svart granit. Enstaka gravar omgärdade av stenramar och några häckomgärdade. En marmorvård från 1850-talet. I nordöstra hörnet en steninramad familjegrav med obelisk i grå granit med årtal från 1854, troligtvis är vården yngre. Gravläggning till 2004. I öster är de flesta gravarna häckomgärdade. Vissa vårdar har linjegravskaraktär. Gravvården efter Kisa-Mor har ett högt lokalhistoriskt värde. Hon hette Maria Jaensson och var född 1791 i Hardemo i Närke, 1814 kom hon till Horn och avled där 1842. Hon kallades också "Frun i Horn" och som läkevinna eller kvacksalvare var hon känd i så gott som hela landet. Från när och fjärran kom patienter för att besöka henne och idag är hennes gravvård utmärkt som kulturgrav.

Kisa-Mors gravvård.

Linjegravskors från 1923.

Byggnader

—

Övrigt

Invid södra grinden finns en vattenpost, vaser och soptunnor.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har troligen varit indelat med mer påkostade familjegravar i östra och västra kanten och enskilda gravar/linjegravar i mittpartiet. Linjegravarna har delvis ersatts med senare gravvårdar men karaktären är ändå bibehållen. Det är en vanlig kvartersindelning på våra kyrkogårdar med familjegravar i kanterna och de enklare s k linjegravarna i mitten och den uppstod troligen under andra delen av 1800-talet. Kvarterets väl bibehållna struktur har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. De omgärdningar i form av klippta häckar och stenramar som finns har även de ett kulturhistoriskt intresse då detta varit en typisk inramning av familjegravar men även en del linjegravar. Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse. Det kan gälla ålderdomliga typer, tex träkorsen som fram till andra delen av 1900-talet var en mycket vanlig form av gravmarkering på länets kyrkogårdar och gravvårdar från 1800-talet i bl a kalksten. Koncentrationen av gravvårdar över familjer som bott i Stora Flarka är tydlig utmed gången till kyrkans korportal. Gravvårdar kan även ha ett stort personhistoriskt eller lokalhistoriskt intresse. Det är gravhällen över "Kisa-Mor" ett tydligt exempel på.

Kvarter B Gravplats nr B 1-148

Kvarteret omfattar gravplats nr B 1-148 och ligger söder om kyrkan. Väster om kvarteret ligger kvarter C, kyrkan i norr, kvarter A i öster. Parkering, väg och bebyggelse i söder.

Kvarter B från nordost.

Kvarter B, södra delen från nordväst.

Allmän karaktär

Se kvarter A, men i kvarter B är texten på gravstenarna i den västra delen vända mot väst och i den östra delen mot öst. Köpegravar även vid muren i söder.

Omgärdning

Kyrkogårdsmur i söder.

Ingångar

Södra grinden.

Vegetation

Två tåreträd i form av hängaskar, en i nordväst och en i nordost. Enstaka omgärdningshäckar ca 0,2-0,3 m höga av klippt buxbom eller liguster. Buskar vid enstaka gravar, t ex buxbom och ros.

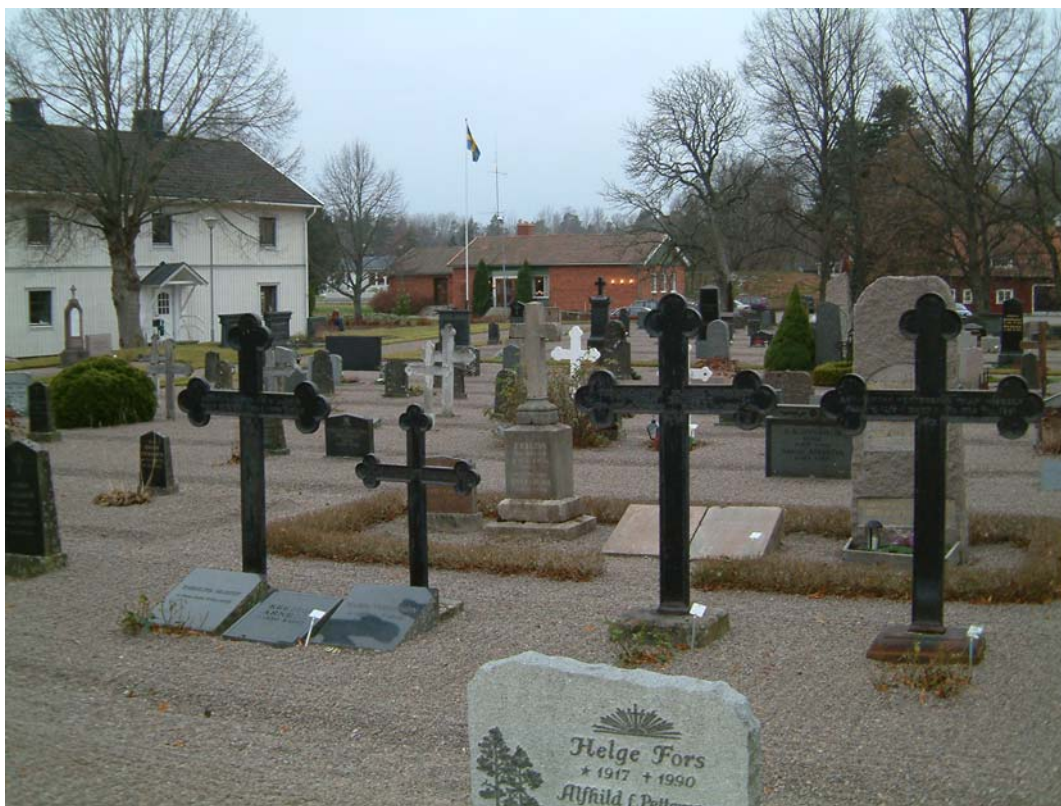
Gångsystem

Helt grusad yta med en gräskant runt kvarteret. En rad gravar invid kyrkogårdsmuren. I öster gång till kyrkans sydportal, belagd med cementstensplattor.

Gravvårdstyper

Träkors, mestadels vitmålade med trepassändar, runda. Gjutjärnskors, alla från Njöhult 1840-1886. Uppställda smideskors i nordöstra hörnet av ovanlig modell.

Linjegravvårdar, mestadels av svart granit inne i kvarteret. Högre gravvårdar i västra och östra kanten. Utmed muren i söder familjegravar, i huvudsak med stenram. De flesta gravar i väster och öster, enstaka i mitten, omgärdade av stenram eller häckar. I kvarteret ett ca 0,3 m högt smitt järnstaket. En låg kalkstensvård med marmorplatta, 1887 (barngrav). I öst en hög kalkstensvård med infälld textplatta, 1890. Flera av de äldre familjegravarna är från åren runt 1900. Linjegravarna verkar vara en fortsättning från kvarter A till 1933 i väster.

Gjutjärnskors från Njöhult, 1879-1883.

Byggnader

–

Övrigt

I nordväst en oval stensatt vattenbrunn, vaser och soptunnor.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har troligen varit indelat med mer påkostade familjegravar i östra och västra kanten och enskilda gravar/linjegravar i mittpartiet. En rad familjegravar ligger även utmed södra kyrkogårdsmuren. Linjegravarna har delvis ersatts med senare gravvårdar men karaktären är ändå bibehållen. Det är en vanlig kvartersindelning på våra kyrkogårdar med familjegravar i kanterna och invid kyrkogårdsmuren och de enklare sk linjegravarna i mitten och den uppstod troligen under andra delen av 1800-talet. Kvarterets väl bibehållna struktur har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. De omgärdningar i form av klippta häckar och stenramar som finns har även de ett kulturhistoriskt intresse då detta varit en typisk inramning av familjegravar men även en del linjegravar. Här finns även ett lågt gravstaket av järnsmide. Det finns ett fåtal låga gravstaket på kyrkogården. Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse. Det kan gälla ålderdomliga typer, t ex träkorsen som fram till andra delen av 1900-talet var en mycket vanlig form av gravmarkering på länets kyrkogårdar. I kvarter B finns fyra kors av gjutjärn daterade 1879-1883. Gjutjärn i gravvårdar och omgärdningar var populärt under andra delen av 1800-talet. I kvarterets östra del står nio gravmarkeringar av järnsmide från 1700-talet. De är rikt dekorerade och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde, bl a genom sin ålder och som exempel på smideshantverk. De representerar en typ av gravmarkering som är tillkommen före det att tillverkningen av gravvårdar blev mer industriell. Koncentrationen av gravvårdar över familjer som bost i Stora Flarka är tydlig utmed gången till kyrkans korportal. Gravvårdar kan även ha ett stort personhistoriskt eller lokalhistoriskt intresse. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv. De flesta titlar har anknytning till jordbruket, t ex hemmansägare och lantbrukare, men här finns även titeln gästgivare.

Kvarter C Gravplats nr C 1-273

Kvarteret omfattar gravplats nr C 1-273 och ligger sydväst om kyrkan. Grönområde i väster, kvarter D i norr, kvarter B i öster. Väg och bebyggelse i söder.

Kvarter C från sydost.

Kvarter C från nordväst.

Allmän karaktär

Se kvarter B (ej köpegravar vid mur).

Omgärdning

Kyrkogårdsmur i söder och i öster.

Ingångar

Västra grinden.

Vegetation

En ca 0,3 m hög klippt ligusterhäck runt en grav. Murgröna täcker en gravvård.

Gångsystem

Helt grustäckt yta med en gräskant runt kvarteret.

Gravvårdstyper

Fyra vita träkors med trepassändar, runda eller spetsade. Små linjegravvårdar inne i kvarteret, i huvudsak av svart granit. Högre gravvårdar i familjegravar i öst där några gravar är omgärdade av stenram och en med häck. Familjegravar även i väster omgärdade av stenram, men huvudsakligen med låga och breda vårdar. I kvarteret ett ca 0,4 m högt smidesstaket av järn. I öst är texten på gravvårdarna vänd mot öst och i väst mot väster. Gravvårdarna på familjegravarna i öst i huvudsak 1900-1930-tal, varav två bautastenar. Linjegravvårdar från öst 1934 – till väst 1943. Familjegravarna i väst är i huvudsak 1940-tal.

”Bautasten” med polerad textoval, 1917.

Kvarter C från sydväst.

Byggnader

–

Övrigt

–

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har troligen varit indelat med mer påkostade familjegravar i östra och västra kanten och enskilda gravar/linjegravar i mittpartiet. Familjegravarna i öster är i huvudsak från 1900-1930-tal med höga vårdar och de i väster i huvudsak 1940-tal med låga och breda vårdar. Linjegravarna har delvis ersatts med senare gravvårdar men karaktären är ändå bibehållen. Det är en vanlig kvartersindelning på våra kyrkogårdar med familjegravar i kanterna och de enklare s k linjegravarna i mitten och den uppstod troligen under andra delen av 1800-talet. Kvarterets väl bibehållna struktur har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. De omgärdningar i form av klippta häckar och stenramar som finns har även de ett kulturhistoriskt intresse då detta varit en typisk inramning av familjegravar men även en del linjegravar. Här finns även ett lågt gravstaket av järnsmide. Det finns ett fåtal låga gravstaket på kyrkogården. Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse. Det kan gälla ålderdomliga typer,

tex träkorsen som fram till andra delen av 1900-talet var en mycket vanlig form av gravmarkering på länets kyrkogårdar samt bautastenarna. Gravvårdar kan även ha ett stort personhistoriskt eller lokalthistoriskt intresse. Två gravvårdar har inskription helt eller delvis på engelska. Emigrationen till Amerika hade stort genomslag i socknen. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv. Hemmansägare är en vanlig titel, men här finns även andra titlar som trotjänarinna, f d husar och fabrikör.

Kvarter D Gravplats nr D 1-454

Kvarteret omfattar gravplats nr D 1-454 och ligger nordväst om kyrkan. Grönområde i väster, naturmark i norr, kyrkans sakristia i öster och kvarter C i söder.

Kvarter C från nordväst.

Allmän karaktär

Se kvarter A, texten på samtliga stenar är vänd mot väster. Ett undantag är familjegraven i norr där stenen är vänd mot kyrkan. Ett undantag är området med barngravar i nordöst.

Omgärdning

Kyrkogårdsmur i väster och i norr.

Ingångar

Västra och norra grinden.

Vegetation

Klippt hagtornshäck i norra och östra begränsningen. En stor lind växer vid gravkapellet. Ca 0,2 m höga klippta omgärdningshäckar av liguster, framförallt i väster. I väster även en omgärdningshäck av tuja, ca 0,4 m hög med "hörntorn".

Gångsystem

Helt grusat kvarter. En markerad gång går från norra grinden fram till kyrkan.

Gravårdstyper

Familjgravar i väster omgärdade av häckar eller stenramar. En vård är en uppslagen bok av plåt, i övrigt låga och breda vårdar av svart eller röd granit från tidigt 1950-tal. En vård från 1912. Låga linjegravvårdar i svart granit 1943-1965 i sydväst från öst till väst. Familjgravar i öst (väster om norra grinden) från 1899 och framåt. De flesta omramade av stenram eller ligusterhäck. En omramad av staket i smide (koppa?). Två obelisker i svart granit och ett avbrutet livsträd i rödgranit. Öster om norra gången är familjgravar i huvudsak omramade av ligusterhäck eller stenram. Tidigaste grav är från år 1835. Det är den ena av två vårdar i röd kalksten omgivna av ett smidesstaket i järn med gjutjärnsstolpar. Tre gjutjärnskors, varav ett sentida. En grav har granitpelare med järnkedja. I kvarterets nordöstra hörn finns två rader med barngravar. Hela området norr om kyrkan fram till sakristian utgörs av en familjgrav, nu med grästäckt yta. Avgränsas i norr av en ca 1,3 m hög kallmurad gråstensmur. I väst ett gjutjärnsstaket med grind. Idegranar i östra delen mot sakristian.

Den s k Åby-graven norr om kyrkan.

Kalkstensvårdar från 1815 och 1839.

Byggnader

Gravkapellet har haft en mindre tillbyggnad i öster.

Övrigt

Öster om gravkapellet ligger undanplockade vårdar.

Kulturhistorisk bedömning

Större delen av kvarteret ligger på den del av kyrkogården som togs i bruk 1864. I den östra delen finns ett område med barngravar samt mer påkostade familjgravar. Kvarteret har varit indelat med mer påkostade familjgravar i öster och väster och enskilda gravar/linjegravar i mittpartiet. Linjegravarna är i allmänhet yngre här än i kvarter A-C. Det är en vanlig kvartersindelning på våra kyrkogårdar med familjgravar i kanterna och de enklare s k linjegravarna i mitten och den uppstod troligen under andra delen av 1800-talet. Kvarterets väl bibehållna struktur har ett mycket högt

kulturhistoriskt värde. De omgärdningar i form av järnstaket, klippta häckar och stenramar som finns har även de ett kulturhistoriskt intresse då detta varit en typisk inramning av familjegravar men även en del linjegravar.

Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse. Det kan gälla ålderdomliga vårdar som t ex de båda röda kalkstensvårdarna från tidigt 1800-tal omgivna av ett staket i järnsmide. Här finns även bl a gjutjärnskors, obelisk och ett avbrutet livsträd. Gravvårdar kan även ha ett stort personhistoriskt eller lokalhistoriskt intresse. Den s k Åby-graven norr om kyrkan är en ovanligt stor familjegrav/släktgrav med bl a högt lokalhistoriskt intresse. Gjutjärnsstaketet representerar även en typ av omgärdning som var populär till mer påkostade gravar framför allt under andra delen av 1800-talet. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv. Titeln hemmansägare dominerar. Flera gravvårdar med titlar som har anknytning till kyrkan finns i kvarteret, varav många i kyrkans närhet: organist, kyrkoherde, prost, kyrkvård och kyrkvaktmästare.

Mellankyrkogården

Mellankyrkogården från nordöst.

Kvarter E Gravplats nr E 1-403

Kvarteret omfattar gravplats nr E 1-403 och ligger öster om kyrkan. I väster ligger gamla kyrkogården, i norr omgärdas kvarteret av högt buskage, i öst av öppen odlingsmark och i söder av kvarter F.

Allmän karaktär

Rygghäckarna ger kvarteret en strikt och enhetlig karaktär. Tillsammans med kvarter F skapar de två kvarteren en symmetrisk del av det område som kallas mellankyrkogården.

Omgårdning

Kyrkogårdsmur i öster och i söder.

Ingångar

Från gamla kyrkogården i väst samt ingång till nya kyrkogården i norr och en ingång i den östra muren.

Vegetation

Övervägande lindar i trädkransen av varierad storlek. Kvarteret är indelat i fyra enheter. Delar av kvarteret ramas in av klippta avenbokshäckar ca 0,7 m höga. I kvarteret finns även klippta måbärshäckar, ca 0,7 m höga.

Gångsystem

Kvarter E är indelat i fyra enheter och dessa omges av grusgångar och i väster, norr och öster förekommer en rad gravvårdar längs grusgångens ytterkant. Grusgången delar av kvarteret så att det bildas fyra centrala mindre enheter.

Gravvårdstyper

Gravrader i nordsydlig riktning. Främst låga och breda i huvudsak grå granit. Gravvårdar från 1950-talet – 2000-talet, vanligast förekommande från 1970-talet och 1980-talet.

Byggnader

-

Övrigt

I sydöstra hörnet finns vattenpost, vaser och soptunnor. Två soptunnor placerade vid ingången till nya kyrkogården, här finns också en parkbänk av trä placerad.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter E är en del av nya kyrkogården som invigdes 1954. Kvarteret har en tidstypisk strikt karaktär med i allmänhet enhetliga låga gravvårdar. Rygghäckarna liksom gångsystemet är viktiga för att bibehålla karaktären. Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse, de kan t ex vara av lokal- eller personhistoriskt intresse.

Kvarter F Gravplats nr F 14-326

Kvarteret omfattar gravplats nr F 14-326 och ligger sydöst om kyrkan. I väster kvarter A, i norr kvarter E, i öst öppen odlingsmark och i söder bebyggelse.

Allmän karaktär

Rygghäckarna ger kvarteret en strikt och enhetlig karaktär. Tillsammans med kvarter E skapar de två kvarteren ett symmetriskt område som utgör mellankyrkogården.

Omgårdning

Gamla kyrkogårdens mur i väster, i öst oxelhäck och i söder oxelhäck och delvis mur.

Ingångar

Från gamla kyrkogården i väster och östra grindarna.

Kvarter F från sydväst.

Vegetation

Framför allt lindar i trädkransen. Kvarteret är indelat i flera enheter. De fyra enheterna som utgör den centrala delen av kvarteret ramas in av ca 0,7 m höga rygghäckar, klippta avenbokshäckar. Även klippta rygghäckar av måbär, ca 0,7 m höga, ger kvarteret struktur. Oxelhäckar vid mursträckningen.

Gångsystem

Kvarteret omges av grusgångar. Grusgången är lagd som ett kors som delar in kvarteret i fyra enheter.

Gravårdstyper

Främst låga och breda gravvårdar i övervägande grå granit. I huvudsak vårdar från 1950-talet – 2000-talet. Vanligast förekommande är gravvårdar från 1970-talet och 1980-talet.

Byggnader

–

Övrigt

Belysning placerad vid grusgången som går från den gamla kyrkogården i väst.
Parkbänk i trä placerad vid västra ingången från gamla kyrkogården.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter F är en del av nya kyrkogården som invigdes 1954. Kvarteret har en tidstypisk strikt karaktär med i allmänhet enhetliga låga gravvårdar. Rygghäckarna liksom gångsystemet är viktiga för att bibehålla karaktären. Även enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt intresse, de kan t ex vara av lokal- eller personhistoriskt intresse.

Nya kyrkogården

Nya kyrkogården byggdes i slutet av 1980-talet och består av ett kvarter. I anslutning till kvarteret ligger minneslunden.

Kvarter G

Kvarteret ligger nordöst om kyrkan och den gamla kyrkogården. I väster ett mindre grönområde och i norr ett område med buskage. I öst bebyggelse och i söder kvarter E.

Allmän karaktär

Stora delar av området saknar gravvårdar, vegetationen ger kvarteret ett symmetriskt och strikt utseende.

Omgärdning

I öst och i söder en ca 1,8 m hög klippt oxelhäck.

Ingångar

Från sydvästra hörnet ingång vid komposten samt ingång från kvarter E i söder.

Vegetation

Den nya kyrkogården präglas av varierad vegetation som utgörs av buskar, mindre träd och perenner samt av klippta rygghäckar, måbär, ca 0,7 m höga i nordsydlig riktning.

Gångsystem

Omges av en asfalterad gångväg som sträcker sig i östvästlig riktning. Även grusgångar i kvarteret.

Gravvårdstyper

Låga och breda gravvårdar i huvudsak grå granit, vanligast förekommande från 1980-talet, fram till idag. Det är relativt glest mellan gravvårdarna och det är främst kvarterets östra del som har tagits i bruk.

Byggnader

-

Övrigt

Ett krucifix i trä, placerat i nordöstra hörnet av kyrkogården. Två stationer med vattenpost, redskap etc som omges av buskage. Fyra belysningsstolpar.

Kulturhistorisk bedömning

-

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se. Lantmäterikartor från 1791.

www.kulturarvostergotland.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas sv (svart), gr (grå), r (röd), gr/r (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och S:a årtal: anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

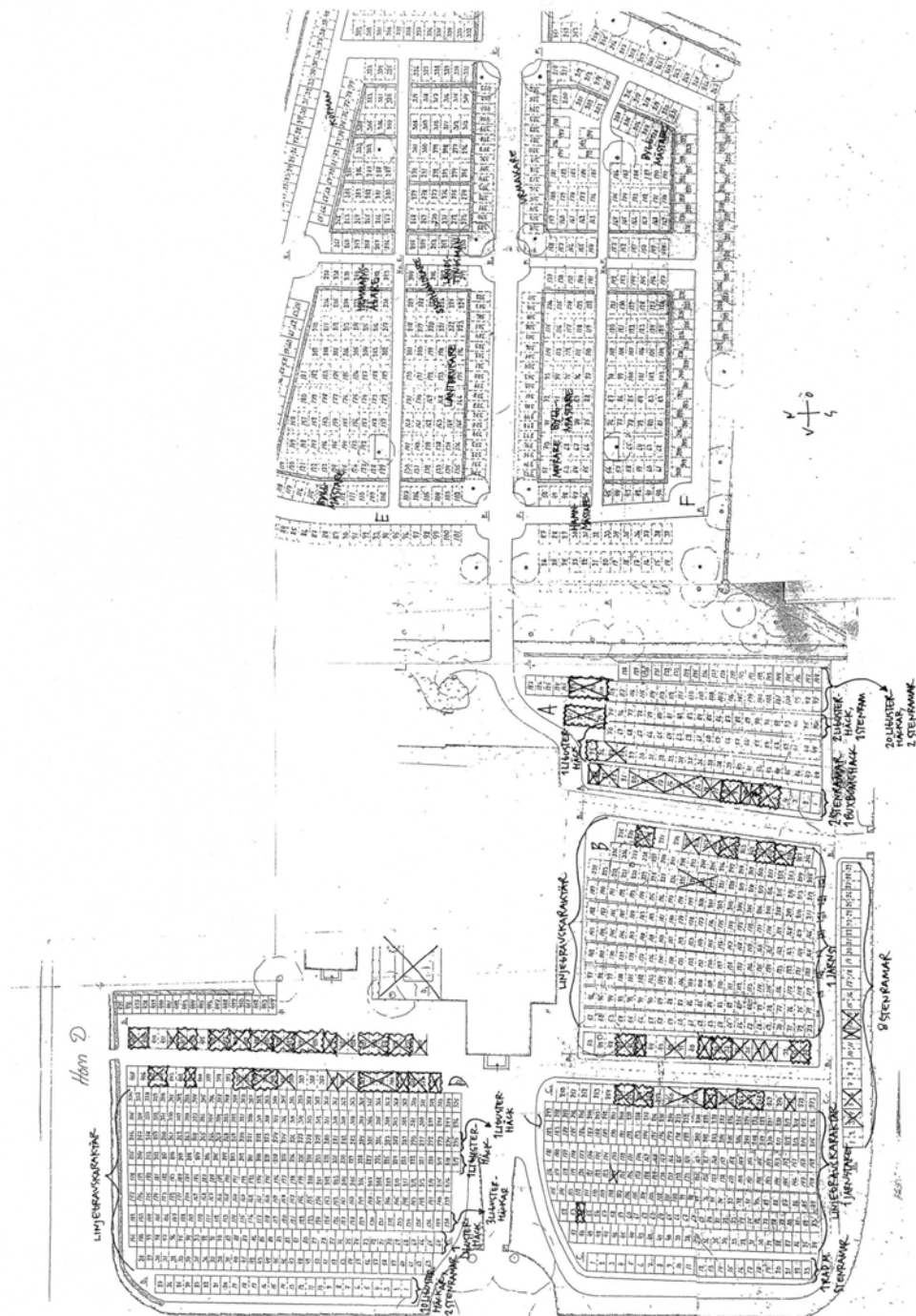
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

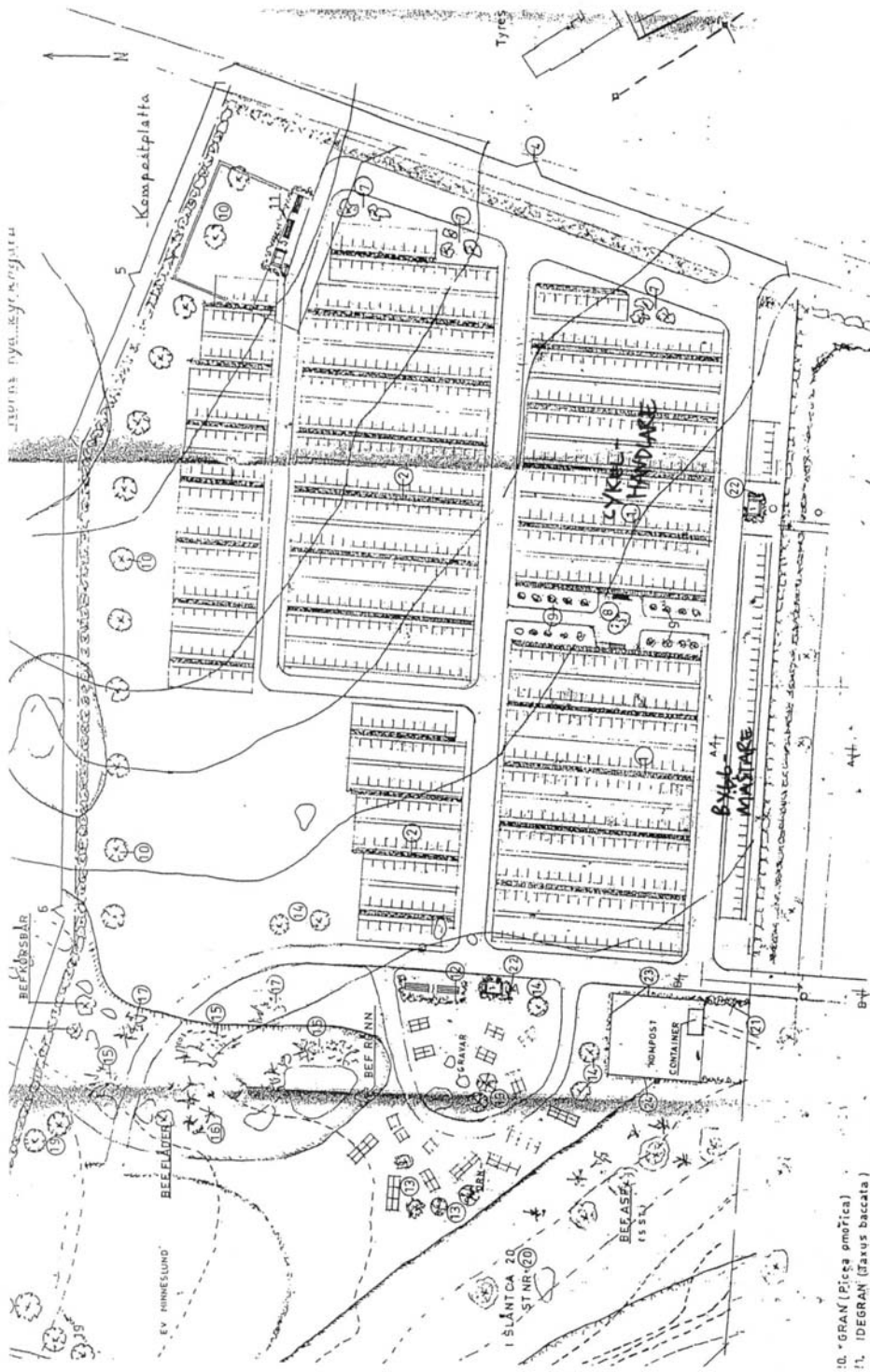
Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalthistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Gamla kyrkogården och mellankyrkogården. Kartan visar exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse.

a - LIND
 b - BJÖRK
 c - BARNBLOM
 d - TRÄSKOG

Skala 1:400

MELLANFYRKOBÅRDEN
KV.E

- 10. * GRAN (Picea omotica)
- 11. IDEGRAN (Taxus baccata)
- 12. SILVERBUSKE (Eleagnus commutata)
- 13. SKOGSKAPRIFOL (Lonicera periclymenum)
- 14. KLENNATIS (Clematis vitalba)